

Jarmila Kelnarová, Eva Matějková

Psychologie

1. díl

Pro studenty zdravotnických oborů

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umístování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

Copyright © Grada Publishing, a.s.

PSYCHOLOGIE 1. díl

Pro studenty zdravotnických oborů

Hlavní autorka:

PhDr. Jarmila Kelnarová, Ph.D.

Spoluautorka:

Mgr. Eva Matějková

Recenze:

Mgr. Markéta Křivánková

Autorky děkují psychologům, pedagogům a lékařům za odborné informace, které jsou v učebnici využity. Poděkování patří i Mgr. Vlastě Wirthové za poskytnuté rady a podporu.

© Grada Publishing, a.s., 2010

Fotografie Mgr. Eva Matějková

Obrázky P31 a P32 Alice Knoppová

Obrázky 2 a 4 podle předloh autorek upravil Karel Mikula

Cover Photo © fotobanka allphoto, 2010

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, Praha 7

jako svou 3925. publikaci

Odpovědná redaktorka Mgr. Ivana Podmolíková

Sazba a zlom Karel Mikula

Počet stran 168 + 16 stran barevné přílohy

1. vydání, Praha 2010

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.

Husova ulice 1881, Havlíčkův Brod

Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků, což není zvláštním způsobem vyznačeno.

Postupy a příklady v této knize, rovněž tak informace o lécích, jejich formách, dávkování a aplikaci jsou sestaveny s nejlepším vědomím autorů. Z jejich praktického uplatnění ale nevyplývají pro autory ani pro nakladatelství žádné právní důsledky.

Všechna práva vyhrazena. Tato kniha ani její část nesmějí být žádným způsobem reprodukovány, ukládány či rozšiřovány bez písemného souhlasu nakladatelství.

ISBN 978-80-247-3270-1 (tištěná verze)

ISBN 978-80-247-6896-0 (elektronická verze ve formátu PDF)

© Grada Publishing, a.s. 2011

Obsah

Úvod	9
1 Úvod do psychologie	11
1.1 Předmět psychologie	11
1.2 Směry psychologie	13
1.3 Psychologické disciplíny	16
1.4 Metodologie psychologického výzkumu	20
2 Psychické jevy	23
2.1 Psychické procesy	23
2.1.1 Procesy poznávací (kognitivní)	23
2.1.2 Procesy paměti	33
2.1.3 Procesy motivační	37
2.2 Psychické stavy	42
2.2.1 Stavy pozornosti	42
2.2.2 Citové psychické stavy (nálady)	43
2.3 Psychické předpoklady (specifické získané dispozice)	45
2.3.1 Vědomosti	45
2.3.2 Dovednosti	46
2.3.3 Návyky	47
2.3.4 Zájmy	48
2.3.5 Postoje	48
2.4 Psychické vlastnosti	50
2.4.1 Schopnosti	50
2.4.2 Rysy osobnosti	52
2.4.3 Temperament	53
2.4.4 Charakter	56
3 Vývojová psychologie	58
3.1 Předmět	58
3.2 Činitelé vývoje	58
3.3 Vývojové teorie	59
3.4 Prenatální období	60
3.4.1 Rizikové a patologické těhotenství	63

3.5	Perinatální období	65
3.5.1	Rizikový a patologický porod	67
3.6	Novorozenecké období (neonatální)	67
3.6.1	Somatický vývoj	68
3.6.2	Kognitivní vývoj	68
3.6.3	Socializace	69
3.6.4	Patologický vývoj	70
3.7	Kojenecké období	72
3.7.1	Somatický vývoj	72
3.7.2	Kognitivní vývoj a řeč	75
3.7.3	Socializace	78
3.7.4	Strava	79
3.7.5	Patologický vývoj	79
3.8	Období batolete	80
3.8.1	Somatický vývoj	80
3.8.2	Kognitivní vývoj a řeč	81
3.8.3	Socializace	84
3.8.4	Strava	85
3.9	Předškolní období	86
3.9.1	Somatický vývoj	86
3.9.2	Kognitivní vývoj a řeč	86
3.9.3	Socializace	89
3.9.4	Vliv předškolního zařízení na rozvoj dětí	91
3.10	Školní věk	92
3.10.1	Somatický vývoj	92
3.10.2	Kognitivní vývoj	93
3.10.3	Socializace	95
3.10.4	Školní zralost a školní připravenost	97
3.11	Období dospívání	99
3.11.1	Pubescence	99
3.11.2	Adolescence	103
3.12	Dospělost	105
3.12.1	Období mladé dospělosti	106
3.12.2	Období střední dospělosti	109
3.12.3	Období starší dospělosti	110
3.13	Stáří	114
3.13.1	Období raného stáří	115

3.13.2	Období vlastního (pravého) stáří	117
3.13.3	Dlouhověkost	119
3.14	Smrt a umírání	120
4	Základy pedagogiky	124
4.1	Pojem pedagogika	124
4.2	Předmět pedagogiky	125
4.3	Významní pedagogové	125
4.4	Výchovné metody	129
4.5	Didaktické zásady	131
4.6	Zdravotník v roli pedagoga	132
5	Základy sociální psychologie	134
5.1	Pojem	134
5.2	Socializace osobnosti	135
5.3	Sociální učení	136
5.4	Sociální interakce	137
5.5	Sociální skupiny	138
5.6	Rodina	141
5.7	Sociální chování	143
6	Poruchy socializace	145
6.1	Šikana	145
6.2	Mobbing	153
6.3	Bossing	155
	Literatura	157
	Rejstřík	160

Úvod

Milí studenti, dostáváte do rukou odbornou učebnici „Psychologie 1. díl – pro studenty zdravotnických oborů“, která je nutná pro přípravu na povolání především ve zdravotnictví. Obsahuje obecnou psychologii, vývojovou psychologii, základy pedagogiky a sociální psychologii.

Obecná psychologie vás seznámí s procesy kognitivními, motivačními a paměťovými, s psychickými předpoklady, které jsou velmi důležité pro výkon povolání. Dále vás seznámí s psychickými vlastnostmi, které vám umožní orientovat se ve vlastních osobnostních předpokladech, v temperamentových vlastnostech pacientů a v charakterových vlastnostech lidí vůbec.

Vývojová psychologie vás seznámí s kognitivním a somatickým vývojem od početí až po smrt. V kapitole socializace snáze pochopíte začlenění lidí do společnosti a proč se některým lidem do ní těžko začleňuje, proč mají asociální chování.

Lidé pracující v pomáhajících profesích jsou často v úloze pedagoga, proto se v této učebnici seznamujete s významnými pedagogy, výchovnými metodami a didaktickými zásadami.

Význam sociální sítě pro život jedince je vysvětlován v kapitole základy sociální psychologie. Budete schopni chápat okruhy funkcí sociálních skupin. Budete znát místa a prostředí, kde se socializace uskutečňuje. Pochopíte význam rodiny pro jedince. Po přečtení poruch socializace se můžete naučit bránit šikanování, mobbingu a bos-singu.

Učebnice obsahuje učivo, které vychází ze schválených Rámcových vzdělávacích dokumentů MŠMT (Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR). Jednotlivé kapitoly jsou připraveny tak, aby učivo na sebe logicky navazovalo.

Při výkonu záslužného povolání „pomáhající profese“ budete často vystaveni fyzické, psychické a možná i sociální zátěži. Může nastat situace, že u vás dojde k syndromu vyhoření (burn-out syndromu). Bude záležet jen na vás, jak znalosti z psychologie využijete ve svůj prospěch v životě.

Učebnice vznikla na základě zpracování uvedené odborné literatury, kterou máte možnost podrobně prostudovat.

Přeji vám, abyste povolání pomáhajících profesí zvládli a abyste se kvalitně připravili na práci nejen ve zdravotnictví. Přeji si, aby z vás byli kvalitní profesionálové nejen po stránce odborné, pedagogické, psychologické, ale především lidské.

Jarmila Kelnarová

1 Úvod do psychologie

Cíl

Po přečtení této podkapitoly budete schopni:

- vymezit předmět psychologie
- vymezit pojem psychologie
- vymezit dělení psychologických disciplín
- vyjmenovat základní psychologické směry
- vymezit vztah psychologie k jiným vědním oborům
- vysvětlit metodologii psychologického výzkumu
- využít psychologických poznatků v praxi

1.1 Předmět psychologie

Podle Hladíka (2002) v průběhu vývoje psychologie byl předmět určován různě. V období, kdy bylo psychologické myšlení závislé na filozofii, se za předmět psychologie považovala duše. Pojem lidská duše vznikl ve spojení s uvědoměním si a hledáním příčin strachu a nejistoty, z prožitků jednoty vlastní osoby, vlastního já, spojeného s životností vlastního těla.

Současná psychologie má sice ve svém názvu „psyché“ (duše), ale ve svých teoriích se pojmu duše vyhýbá. Se vznikem vědecké psychologie se předmětem psychologie stalo studium psychických procesů, stavů a vlastností. Psychologie je stále empirickou vědou (Hladík, 2002).

„Psychologie je věda o psychice, tj. o prožívání, chování a psychické regulaci chování.“ (Štefanovič, Greisinger, 1985)

Prožívání

„Prožíváním označujeme to, co si člověk sám uvědomuje ze svého duševního života. Je to vnitřní svět člověka.“ (Štefanovič, Greisinger, 1985)

„Psychický jev je charakteristický proudem vědomí každého duševního obsahu, je přísně individuální, těžko sdělitelný, proto behavioristé z předmětu svého zkoumání prožívání vyloučili a zaměřují se pouze na chování, které lze pozorovat.“ (Hartl, Hartlová, 2009)

Podle Štefanoviče a Greisingera si člověk uvědomuje jen to, co je „ted“ v jeho vědomí. Nedá se to celé vyjádřit řečí.

- Obsahem prožívání jsou **psychické jevy**:
- Psychické procesy:
    - poznávací (vnímání, představy, fantazie, myšlení a řeč)
    - paměťové (zapamatování, uchování, vybavení)
    - motivační (citové a volní)
  - Psychické stavy:
    - psychický stav pozornosti
    - nálady, neklid, tréma, nadšení, tj. stavy citové
  - Psychické vlastnosti:
    - schopnosti
    - rysy osobnosti
    - temperament
    - charakter
  - Specifické získané dispozice:
    - vědomosti
    - dovednosti
    - návyky
    - zájmy
    - postoje

Chování

„**Chování** je souhrn všech vnějších zjizitelných nebo měřitelných projevů duševního života člověka. Chování člověka může pozorovat jiná osoba, může ho zachytit přístroj – EEG.“ (Štefanovič, Greisinger, 1985)

„Souhrn vnějších projevů, činností, jednání a reakcí organizmu.“ (Hartl, Hartlová, 2009)

Nevědomí (podvědomí)

„**Myšlenky, strachy a touhy, které si člověk neuvědomuje, jež ale působí na jeho chování, obsah myslí, která ovlivňuje naše jednání, aniž o něm víme.**“ (Hartl, Hartlová, 2009)

Zapomenuté zážitky z dětství se mohou projevit v chování, protože chování je nejen výsledkem prožívání, ale i výsledkem nevědomých pohnutek. Často se stane, že si neumíme vysvětlit příčiny svého vlastního chování. Tyto nevědomované psychické jevy ovlivňující naše jednání jsou označovány jako nevědomí (podvědomí) (Štefanovič, Greisinger, 1985).

Duševní život člověka (psychika)

Duševní život člověka (psychika) je tvořen prožíváním, chováním a nevědomím (Štefanovič, Greisinger, 1985).

Klasická psychologie – navazuje na počátky vědecké psychologie, považuje za předmět psychologie vědomí, psychologie pak zkoumá vědomé procesy a stavy, jejich příčiny a působení.

Hlubinná psychologie – vidí předmět psychologie především ve zkoumání předvědomých a nevědomých pochodů a stavů. Teprve na druhém místě věnuje pozornost aktuálnímu vědomému psychickému dění, které tvoří jen menší část duševního života.

Další psychologické směry – považují za předmět psychologie prožívání, které zahrnuje bezprostředně vnitřní zkušenosti, přístupné vědomé i nevědomé pochody a stavy.

Objektivní psychologie – definuje psychologii jako vědu o chování. Odmítá vědomí i prožívání jako předmět psychologie, protože podle jejího názoru nemohou být subjektivní jevy předmětem pozorování a měření.

Současná psychologie – přiklání se k názoru, že výše uvedená určení předmětu psychologie se vzájemně nevylučují. Můžeme je chápat jako jednotlivé aspekty, jejich spojení představuje předmět psychologie. Psychologie zkoumá chování a prožívání a vnitřní podmínky, z nichž vycházejí (Hladík, 2002).

1.2 Směry psychologie

Psychologie je nejednotná věda co do pojetí svého předmětu, a tím i co do své metodologie. Tato skutečnost je způsobena povahou psychiky samé, složitostí jejích vztahů, její multideterminací, což ponechává mnoho prostoru pro různá pojetí a v neposlední řadě i pro přiznaná nebo nepřiznaná filozofická východiska. Od konce 19. století se i v psychologii objevovalo střetávání přírodovědeckého a duchovnědného pojetí studia lidské psychiky, které souviselo s prosazováním pozitivizmu a později jeho odrůdy, tzv. logického empirizmu, a v jistém smyslu toto střetávání trvá dodnes (Nakonečný, 2004).

Wilhelm Wundt (1832–1920) roku 1879 založil v německém Lipsku experimentální psychologickou laboratoř. Od tohoto okamžiku se začala rodit psychologie jako vědní disciplína. Wundt se zabýval především zkoumáním duševních pochodů metodou introspekce (sebe-

pozorování). Zkoumal také vjemové prahy, tedy působení fyzikálních jevů (zvuk, světlo) na náš organismus. Další psychologická laboratoř vznikla později v USA, kde ji založil psycholog Titchener (Kalabis, Kalabisová, Kotlán, 2005).

Psychoanalýza (hlubinná psychologie)

Jde o termín **S. Freuda** z roku 1906. Jedná se o psychologický směr založený na přesvědčení o rozhodujícím vlivu sexuálního pudu na vývoj jedince (Hartl, Hartlová, 2004).

V psychoanalytické metodě jde o jednotu diagnózy a terapie; diagnóza obvykle probíhá tak, že pacient leží na pohovce a sděluje psychoanalytikovi vše, co ho napadne (volné asociace, které mohou být terapeutem usměrňovány k předpokládané příčině). Podstatou terapie pak je přivedení pacienta k uvědomění si těchto příčin, jimiž jsou z vědomí do nevědomí vytěsněné afekty, respektive potlačená pudová hnutí (Nakonečný, 2004).

Podle Nakonečného (2004) je východiskem psychoanalýzy vnitřní konflikt, který k takovému vytěsnění a potlačení vede, a ten je opět důsledkem střetů, které produkují složky psychického aparátu a jejich funkce. Jsou to:

- **Id** (lat. „ono“) – tímto neosobním výrazem jsou pojmenovány nad-osobní pudy, sexuální a agresivní, které fungují podle principu slasti, tj. jako sklony k bezohlednému získávání slasti.
- **Ego** (lat. já) – dynamická struktura, která reprezentuje naučené standardy a adaptační procesy umožňující život ve společnosti, funguje podle principu reality a zprostředkovává vztahy mezi id a superegem, aby nebyla narušována vnitřní psychická rovnováha prosazením se morálně dezaprobované pudové tendence (např. mimomanželského sexu, pokud to subjekt pokládá za nemorální či hříšné).
- **Superego** (lat. „nadjá“) – složka osobnosti, která reprezentuje dynamickou funkci osobní morálky, jejíž základy jsou ve v dětství vnitřněných rodičovských příkazech a zákazech (k tomuto zvnitřnění dochází po překonání Oidipova komplexu, tj. nevědomé sexuální vazby dítěte na rodiče opačného pohlaví).

Sigmund Freud (1856–1939) se narodil v Příboře na Moravě v rodině židovského obchodníka. Jeho otec obchodoval s textilem. Roku 1859 se rodina odstěhovala do Vídně. Sigmund vystudoval medicínu a roku

1885 se stal soukromým docentem neuropatologie. Zemřel v Paříži, kam utekl z Vídně před nacisty (Hladík, 2002).

Carl Gustav Jung (1875–1961) hledal determinaci lidské psychiky v tzv. „archetypech“, praobrazech kolektivního nevědomí, které jsou určující složkou pro psychiku již od pralidí. Zavedl pojem kolektivního podvědomí, které obsahuje koncentrovanou zkušenost celé historie lidstva. Významná je Jungova typologie, ve které rozlišil dva zásadní lidské typy: tzv. extroverty – subjekty obrácené k okolí – a introverty – typy orientované dovnitř (Hladík, 2002).

Alfred Adler (1870–1937) nahradil freudovskou sexuální determinantu pudem k moci, který je podstatou pocitů méněcennosti a kompenzace těchto pocitů. Po druhé světové válce vzniklo silné středisko psychoanalýzy v USA (Hladík, 2002).

Behaviorismus

Behaviorismus (z angl. behaviour = chování) je psychologický směr, který ztotožňuje duševno a vědomí s chováním. V pojetí behaviorismu je psychologie vědou o chování člověka a živočichů, které je chápáno jako souhrn reakcí na určité podněty (Hladík, 2002).

J. B. Watson (1878–1958), americký psycholog, zakladatel behaviorismu, navazoval mj. na výzkumy ruského fyziologa **I. P. Pavlova** (1849–1936). Watson rozlišuje trojí chování:

- obecně svalové: (zvláště manuální) odpovídající vůli
- útrobní: odpovídající citům
- hlasové: odpovídající myšlení – myšlení je nehlasné mluvení (Hladík, 2002)

Watson (in Nakonečný, 2004) zdůraznil, že se vědecká psychologie musí zbavit metodického subjektivismu a vzdát se pojmu vědomí, že se vědecká psychologie musí budovat podle vzoru přírodních věd, to znamená, že jejím předmětem musí být objektivně pozorovatelné jevy a její metodou kontrolované pozorování, což spolu souvisí.

Neobehaviorismus

Jakožto další směr současné psychologie navazuje na předchozí behaviorální teorie a jádrem jeho zájmu zůstává chování. To už se však nesleduje pouze v závislosti na podnětu. Neobehavioristé přisuzují nemalou roli osobnosti jedince, a proto se zaměřují také na její zkou-

mání. Mezi představitele tohoto směru patří J. B. Watson, B. F. Skinner a E. Ch. Tolman (Kalabis, Kalabisová, Kotlán, 2005).

Humanistická psychologie

Je reakcí na krizi odlidštěného behaviorizmu. Vznikla v polovině padesátých let 20. století v USA v kruhu klinických psychologů (A. H. Maslow, C. G. Rogers a dalších) a byla inspirována snahou po psychologickém antropocentrizmu, po skutečné psychologii člověka, která by tematizovala jeho problémy (Nakonečný, 2004).

Humanističtí psychologové předpokládají, že vývoj člověka je podněcován snahou po seberealizaci. Jedná-li člověk v souladu s touto snahou, vede to k větší nezávislosti, sebeuspokojení a smysluplnosti života (Hladík, 2002).

Kognitivní psychologie

Kognitivní psychologie (poznávací) je psychologický směr zabývající se takovými procesy, jako je smyslové poznávání, představivost, fantazie, myšlení včetně usuzování, rozhodování a řešení problémů, paměť a učení. Zahrnuje též schopnost abstrakce, řeč (jazyk) a pozornost. Všechny tyto procesy mají dynamický charakter, protože jsou úzce spojeny s procesy snahovými a citovými, na úrovni vědomé i nevědomé. Pomocí těchto procesů si člověk uvědomuje okolní svět i sebe sama, je schopen sebereflexe a na základě sociálního učení vytváření a ovlivňování své hodnotové orientace.

Kognitivní psychologie se zabývá schopností smyslového poznávání, usuzování a řešení problémů. Na základě řešení těchto problémů si každý člověk vytváří kognitivní (poznávací) mapu, jakýsi vnitřní obraz světa, ve kterém žije. Tento vnitřní obraz pak každému jedinci umožňuje snadnější existenci v prostředí. Mezi zástupce tohoto směru patří G. A. Kelly, U. Neisser, P. V. Somonov, M. G. Wessels (Kalabis, Kalabisová, Kotlán, 2005).

1.3 Psychologické disciplíny

Podle Hladíka (2002) se psychologické disciplíny dělí na základní psychologické vědy (teoretické), speciální psychologické vědy (zaměřující se na konkrétní obory lidské činnosti) a užité (aplikované) psycholo-

gické vědy. Někteří autoři uvádějí dělení jen na základní (teoretické) a aplikované (srovnej Gillernová, 2001).

Základní (teoretické) psychologické disciplíny

Základní psychologické disciplíny zahrnují ty psychologické jevy a skutečnosti, které mají nejobecnější charakter a postihují psychologické jevy z nezákladnějších hledisek. Patří sem:

Obecná psychologie – zabývá se základními psychickými procesy, jejich obecnými zákonitostmi u duševně zdravého člověka (Hartl, Hartlová, 2009).

Sociální psychologie – vznikla v roce 1891, rychle se rozšířila začátkem 20. století. Sociální psychologie je obor, který se zabývá vlivem sociálních faktorů na psychiku jedince v sociálních situacích. Doménou sociální psychologie jsou sociální interakce, postoje, role, chování, význam a dynamika sociálních skupin. Někteří autoři v souladu se svým filozofickým zaměřením považují veškerou psychologii za sociální, jiní sem zařazují i průzkum veřejného mínění, utváření a změny postojů, konflikty a jejich řešení, též psychologii politickou (Hartl, Hartlová, 2009).

Vývojová (ontogenetická) psychologie – studuje psychické zákonitosti sociální podmíněnosti (determinace) psychiky. Zkoumá formující vliv společenských činitelů na utváření psychiky. Zabývá se změnami v psychice člověka v průběhu jeho vývoje od početí do smrti (Hladík, 2002).

Psychologie osobnosti – podobně jako psychologie obecná se zabývá psychickými, sociálními i biologickými vlastnostmi, rysy a stavy osobnosti v zobecňující rovině. Přednostně se zaměřuje na rozdíly mezi jedinci, je východiskem pro tvorbu standardních vyšetřovacích metod (Hartl, Hartlová, 2009).

Psychologická metodologie – řeší problémy, které úzce souvisejí s pochopením metodologických přístupů nebo výzkumných projektů, teorií apod., a jejich užití v psychologii (Hladík, 2002).

Psychopatologie (patopsychologie) – nauka o chorobných duševních jevech, zabývá se příznaky duševních chorob, dále klasifikací těchto chorob, poruch a hraničních stavů (Hartl, Hartlová, 2009).

Dějiny psychologie – zkoumají vývoj psychologického myšlení od nejstarších dob (Hladík, 2002).

Aplikované psychologické disciplíny

Podle Hartla a Hartlové (2009) předchůdcem aplikované psychologie (applied psychology) byla v 19. století psychotechnika. Jedná se o soubor psychologických disciplín, které stojí na poznatcích psychologie obecné, jež jsou ale přenášeny a dále rozpracovávány v různých oblastech společenské praxe, jako je vzdělávání, průmysl, obchod, sport aj. Mezi aplikované psychologické disciplíny patří například psychologie dítěte, trhu a reklamy, pedagogická, práce, inženýrská, poradenská, klinická, forenzní, sportu, umění, vojenská, ekonomická, obchodu, dopravy, životního prostředí, poradenská, řízení atd.

Pedagogická psychologie – vznikla v roce 1911. Je to obor psychologie, který znamená především využití psychologických poznatků pro účinně zakotvený průběh učení, výcviku a vzdělávání. Pomáhá pedagogům při určování vzdělávacích cílů a při používání metod učení. Podle Nakonečného (in Hartl, Hartlová, 2009) je pedagogická činnost bez psychologických poznatků nemožná. Zkoumá vztahy kognitivního vývoje a sociálního učení, emocionálního i kognitivního vývoje, sociální podmíněnost učení, zvláštnosti určitých skupin učících se, vliv formálního a neformálního učení na rozvoj osobnosti, zkušenosti dospělých s učením, vliv vzdělavatelů na proces učení, to vše především z hlediska autonomie učícího se (Hartl, Hartlová, 2009).

Psychologie práce (průmyslová psychologie) – sleduje psychologické aspekty, například vliv pracovního prostředí na pracovní výkon, vnitropodnikové posuzování a rozmísťování pracovníků, problémy racionalizace, otázky bezpečnosti práce, mezilidské vztahy na pracovišti apod. (Hladík, 2002).

Inženýrská psychologie – zabývá se konstrukcí strojů a strojních zařízení ve vztahu k psychickému založení člověka, který má stroj obsluhovat (Hladík, 2002).

Poradenská psychologie – má pomáhat jedinci efektivněji se orientovat ve stále složitějším životě, vycházet z lepšího poznání sebe sama, a tak optimalizovat rozvoj lidské osobnosti. Zabývá se školním, výchovným, profesionálním a manželským poradenstvím (Hladík, 2002).

Klinická psychologie – zabývá se diagnostikou, prevencí a terapií duševních chorob a poruch včetně poruch chování, dále vztahy lékaře k pacientovi a pacienta k lékaři i postoji pacienta k nemoci. K nejčastějším skupinám klientů a pacientů patří duševně nemocní, delikventní mládež, drogově závislí, osoby s manželskými a rodinnými konflikty. Vzdělání v oboru klinický psycholog se získává na filozofických fa-

kultách, zatímco psychiatrie na fakultách lékařských (Hartl, Hartlová, 2009).

Forezní (soudní) psychologie – používá se v soudní praxi při zjišťování psychologických zvláštností delikventa, při vyšetřování a posuzování výpovědí svědků apod.

Psychologie sportu – obor zabývající se sportovním tréninkem a dalšími podmínkami výkonnosti sportovce včetně jeho osobnosti a osobnosti trenéra (Hartl, Hartlová, 2009).

Speciální psychologické disciplíny

Psycholingvistika – obor, který zkoumá vztah mezi myšlením a řečí. Zabývá se psychickými procesy při osvojování a užívání jazyka, lingvistickými modely při vnímání řeči, například vnitřní řeč – vnější řeč, osvojování si řeči atd. (Hartl, Hartlová, 2004).

Zoopsychologie – zkoumá psychiku zvířat na různých stupních vývoje (od nejnižších stupňů až po lidoopy). Na zvířatech kromě toho studuje i takové problémy, které na lidech z humánních důvodů studovat nelze. Poskytuje materiál pro srovnávací (komparativní) psychologii, která srovnává psychiku zvířat a lidí (Hladík, 2002).

Psychofyzika – termín E. H. Webera pro experimentální psychologii počítků, v níž zkoumal vztahy mezi intenzitou podnětu a intenzitou smyslového vjemu (Hartl, Hartlová, 2004).

Biopsychologie – shromažďuje poznatky o biologicko-fyziologické determinaci psychiky (Hladík, 2002).

Psychofyzilogie – obor zkoumající fyziologické základy psychiky, biologické základy poznávání, prožívání a chování (Hartl, Hartlová, 2009).

Farmakopsychologie – studuje účinky chemických látek, léků, drog atd. na psychiku (Hladík, 2002).

Diferenciální psychologie – studuje především rozložení a rozdíly mezi měřitelnými psychologickými jevy (schopnostmi, vlastnostmi), dále interindividuální rozdíly, např. mezi pohlavími, různými společenskými skupinami apod. (Hladík, 2002).

Psychometrie – obor zabývající se měřením psychických jevů, jejich trváním a dalšími vlastnostmi a vzájemnými vztahy včetně vztahů k procesům fyziologickým, např. měření zátěže, výkonu. Základem byla psychofyzika (Hartl, Hartlová, 2009).

1.4 Metodologie psychologického výzkumu

Podle Kerlingera (in Ferjenčík, 2004) je vědecká teorie souborem vzájemně souvisejících konstruktů (pojmu), definic a tvrzení, který představuje systematický pohled na jevy specifikováním vztahů mezi proměnnými s cílem vysvětlit a předpovědět tyto jevy. Výzkumné metody se dělí na kvalitativní a kvantitativní. Mezi empirické metody výzkumu patří pozorování, škálování, dotazování, studia dokumentů, měření, chronometráže.

Vytváření hypotéz – podle Atkinsonové (2003) výchozím bodem výzkumného projektu je stanovení hypotézy o zkoumaném tématu. Hypotéza je tvrzení, které bude ověřováno. Nejdůležitějším zdrojem vědeckých hypotéz bývá vědecká teorie, soubor tvrzení o konkrétním jevu, které spolu úzce souvisejí. Termín vědecký znamená, že se pro shromažďování dat užívají výzkumné metody, které jsou: a) nezávislé, to znamená, že nestrání žádné hypotéze, b) reliabilní (spolehlivé), to znamená, že umožňují jiným kvalifikovaným osobám opakovat pozorování a získat stejné výsledky.

Kvalitativní a kvantitativní výzkum – podle Hendla (2005) se postupně prosazuje mínění, že kvalitativní i kvantitativní výzkum přispívají každý po svém k rozlišování našich znalostí o člověku a sociálním světě. Podle tohoto názoru se nelze dívat na oba přístupy jako na kontradiktorní. Výsledky získané oběma strategiemi výzkumu se

Tab. 1 Základní metodologické pojmy

Hypotéza	Tvrzení, které může být testováno.
Proměnná	Něco, co nabývá různých hodnot.
Nezávislá proměnná	Proměnná, jež je nezávislá na tom, co pokusná osoba dělá.
Závislá proměnná	Proměnná, jejíž hodnoty bezprostředně závisí na hodnotě nezávislé proměnné.
Experimentální skupina	Skupina, v níž je přítomen zkoumaný jev.
Kontrolní skupina	Skupina, v níž není přítomen zkoumaný jev.
Měření	Systém pro přiřazování číselných hodnot proměnným.

doplňují. Tento názor na vztah kvalitativního a kvantitativního výzkumu již zastávali výzkumní metodologové Glaser a Strauss (in Hendl, 2005), kteří při obhajobě svého kvalitativního postupu tvrdí, že neexistuje základní konflikt mezi kvalitativními a kvantitativními metodami nebo daty. Domnívají se však, že v určitém smyslu jsou kvalitativní data důležitější při generování hypotéz.

Pozorování – patří k nejzákladnějším technikám sběru dat. Velká část toho, co víme o sobě i o svém prostředí, je zprostředkována tak, že jsme se dívali kolem sebe a zkoumali lidi a věci okolo nás (Ferjenčík, 2004).

Dotazování – dotazník je metoda, při níž se zkoumané osobě písemně předkládá řada nejrůznějších otázek, jimiž chce psycholog či sociolog zjistit např. události a prožitky z dětství a dospívání (tzv. amnestický dotazník), zájmy a koníčky (zájmový dotazník), povahové vlastnosti tázané osoby (povahový dotazník) nebo její názory na různé situace. Otázky v dotazníku musí být naprosto srozumitelné, jednoznačně formulované a jazykově správné, proto je sestavuje zkušený psycholog nebo sociolog (Rozsypalová, Čechová, Mellanová, 2003).

Experiment – experiment je především prostředkem ke zjišťování kauzálních vztahů mezi proměnnými. Abychom mohli s přiměřenou mírou pravděpodobnosti říci, že vztah mezi dvěma nebo i několika proměnnými je kauzální (např. že změny v proměnné A jsou příčinami změn v proměnné B), musí být podle Campbella (in Ferjenčík, 2004) splněny přinejmenším tři podmínky: příčina musí časově předcházet předpokládanému efektu, předpokládaná příčina i její efekt se musí společně měnit, nesmí existovat žádné jiné vysvětlení změn.

Rozhovor – metoda rozhovoru usnadňuje nejen navázání kontaktu s nemocným a umožňuje lépe porozumět jeho chování, ale slouží také k získávání mnoha důležitých informací. I ve vedení rozhovoru je třeba se systematicky cvičit. Učíme se klást otázky trpělivě, taktně, klidně, zachováváme klid a nestrannost i v případech, že nám nemocný sděluje věci, které nás překvapí či rozruší, i když s jeho vyjádřením obsahově nesouhlasíme (Rozsypalová, Čechová, Mellanová, 2003). Podle Ferjenčíka (2004) rozhovor představuje zprostředkovaný a vysoce interaktivní proces získávání dat.

Psychologické testy – každý test ve výzkumu musí splňovat několik pravidel. Mezi ně patří standardnost, reliabilita (spolehlivost – zda měříme správně), validita (zda měříme, co chceme měřit).

Kontrolní otázky

1. Vysvětlete pojem psycholingvistika.
2. Jaký je rozdíl mezi kvalitativním a kvantitativním výzkumem?
3. Vysvětlete pojem hypotéza.
4. Čím se zabývá psychometrie?